

In Castricum zijn een aantal jaren achter elkaar in het vroege voorjaar en in samenwerking met Landschap Noord-Holland, gemeente Castricum en met bewoners in de buurtschap Oosterbuurt landschapselementen hersteld en versterkt. Het is het meest vogelrijke dorps-

Foto Hans Boot

gedeelte van Castricum; er zijn circa veertig broedende soorten geteld. De daar aanwezige heggen, hagen en singels zijn ideale broedplaatsen voor kleinere vogels en er is voedsel genoeg, want ook insecten bevinden zich in dit type struweel. Het karakteristieke dorpsgedeelte Oosterbuurt is voor mens en dier de groene oase van het verstedelijkte Castricum.

Onderstaand artikel, overgenomen uit het kwartaalblad van Natuurmonumenten Puur Natuur, herfst 2021, gaat over het nut van landschapselementen.

Het nut van landschapselementen

Het najaar is het feestseizoen voor de natuur. “Als de herfst pas begint, dan leven de meeste dieren in vrolijkheid en overvloed. Eigenlijk hoeft er niet een meer hard te werken. De grote zorgen zijn voorbij”, zo schrijft Jac. P. Thijsse in zijn Verkade-album Herfst uit 1908. Niet alleen boeren, ook dieren zijn volop aan het oogsten. Allemaal ter voorbereiding op de winter. Vogel die naar Afrika reizen, grote lijsters bijvoorbeeld, duiken de struiken in; ze tanken zich helemaal vol met bessen van de lijsterbes, kardinaalsmuts, vlier, liguster, gelderse roos, meidoorns, noem maar op. Vogels die blijven, hebben dezelfde opdracht: eten, eten en nog eens eten. Anders kom je de schrale wintermaanden niet door. Sommige, zoals de gaai en de boomklever, leggen voorraden noten en zaden aan.

Bij kleine zoogdieren kom je die verschillende strategieën ook tegen. Egels en vleermuizen eten zich tonnetje rond, zetten hun hartslag op de spaarstand en slapen zich door de winter heen. Eekhoorns, muizen en hamsters weten niet hoe vol ze hun voorraadkasten moeten proppen met noten en zaden. Bunzingen en marters eten alles wat los en vast zit, ook bessen.

Patchwork

Eeuwenlang zat het landschap zo in elkaar dat er in de herfst volop voedsel te vinden was, voor mens én dier. Het boerenland was als het ware dooraderd met houtwallen, boomsingels, heggen, hagen, hoogstamboomgaarden, holle wegen, rietkragen en knotbomen. Nederland lag vol met zulke landschapselementen. Het was een enorme lappendeken, een patchwork van akkertjes en weilanden waartussen allemaal lijnen van begroeiing en water lagen. Elke streek kende z'n eigen verscheidenheid. En invulling van landschapselementen. Dat maakte ze herkenbaar, gaf ze een eigen karakter. Je kunt de geschiedenis van het landschap erin teruglezen. Van de elzenhagen in Friese Wouden en de kop van Overijssel tot de tuunwallen op Texel, de graften in Zuid-Limburg en de heggen in de uiterwaarden van de Maas en andere rivieren. Het hele land was een huis vol met kamertjes waar je je veilig in kon terugtrekken. Nederland was voor vooral kleine zoogdieren een luilekkerland. Dankzij de vele insecten, vogels en amfibieën, paddenstoelen en vruchten was er voldoende voedsel. Water vonden ze in poelen en sloten. In de beschutting konden ze veilig voor vijanden, onder wie de mens, hun jongen groot brengen. Ook konden ze zich vrij gemakkelijk verplaatsen van het ene naar het andere gebied en zo soortgenoten ontmoeten.

Sta-in-de-weg

Omstreeks 1900 was er nog meer dan 400.000 kilometer aan landschapselementen in ons land; dat is tien keer de wereld rond. Daarvan is meer dan zestig procent verdwenen. In het huidige boerenland, waar de maximale productie prioriteit nummer één is, zijn landschapselementen een hinderlijke sta-in-de-weg. De druk, ook door de lage prijzen, om in te zetten op schaalvergroting is groot. Om snel, vaak en veel te oogsten heb je grote, vlakke percelen nodig die je in rap tempo kunt bewerken met grote machines. Zo zijn er in de afgelopen eeuw veel houtwallen, knotbomen en andere landschapselementen 'opgeruimd'. Wat er nog over is, zijn vooral sloten, die nog altijd nodig zijn om water snel van het land af te voeren. Eigenheid heeft plaats gemaakt voor eenvormigheid. Van Zeeland tot Groningen lijken de landschappen steeds meer op elkaar. Blader en scroll door Nederland op topotijdreis.nl en je ziet lappendekens voor je ogen veranderen in grote vlakken.

En er is nog altijd geen einde aan gekomen aan die opruimwoede, getuige een inventarisatie die de gemeente Berkelland (Achterhoek) uitvoerde: tussen 2017 en 2021 waren er 171 gevallen van illegale kap van delen of complete landschapselementen. Goed zeventig procent daarvan was ouder dan honderd jaar.

Wat in Berkelland gebeurt, gebeurt elders ook. Dat blijft niet zonder gevolgen. De helft van de planten- en diersoorten waarvan het voortbestaan in gevaar is, is afhankelijk van landschapselementen. Bij die bedreigde diersoorten zijn veel kleine zoogdieren: haas, konijn, eikelmuis, hamster, hazelmuis, veldspitsmuis, wezel, hermelijn, bunzing, ingekorven vleermuis en laagvlieger. Dieren die in onze jeugd nog overal aanwezig waren, gaan hard achteruit. Zo zijn er 60 tot 70 procent minder hazen en konijnen dan in 1950. Bij de eekhoorn is sprake van een achteruitgang van 34 procent in de afgelopen tien jaar. Bij de egel zelfs van 50 procent.

Onzichtbaar

Het lijkt wel of ze ongemerkt verdwijnen. Veel van die kleine dieren leven al een verborgen bestaan. Het verdwijnen vindt dan ook buiten ons gezichtsveld plaats. Grote zoogdieren zijn zichtbaarder. Wij zien ze vaker, media laat ze vaker zien. Maar de meeste zoogdiersoorten in ons land – er zijn er ruim honderd – zijn klein. Ze leven onder de grond, zoals mol, hamster en enkele muizensoorten. Eekhoorns en boommarters houden zich schuil in bomen. Andere soorten, zoals de egel, komen alleen in de nacht tevoorschijn. En dan zijn er veel die onder op in struiken en heggen zitten, tussen bladeren en takken op de grond, in graspollen of een rietkraag. Je ziet ze niet, je hoort ze niet. Ze leven een verborgen bestaan. Soms geven boeken en films je een inkijkje in hun levens. Zoals de meeslepende Waterschapsheugel van Richard Adams, waarin een kolonie konijnen te maken krijgt met vernietiging van hun leefgebied door mensen. Tijdens hun omzwervingen vol bedreigingen krijgen ze hulp van een muis en een meeuw. Adams situeerde z'n verhaal in het bedreigde landschap van Hampshire in Noord-Engeland. Al even spannend is de tekenfilm *Het Wakkere Woud* (Beestenbos is Boos is een titel, die ook werd gebruikt), gebaseerd op het boek *The Animals of Farthing Wood* van Colin Dann. Ook in dit verhaal vergroot de mens zijn eigen leefruimte ten koste van die van de dieren. Een gemêleerd gezelschap van kleine dieren, waaronder enkel zoogdieren (wezel, eekhoorn, konijn, woelmuis, spitsmuis, egel, mol), gaat op zoek naar een nieuw bos – het Witte Hertepark – om te gaan wonen. Ze maken de afspraak dat ze elkaar beschermen en niet opeten voordat ze het nieuwe leefgebied hebben bereikt. Het blijkt een verstandige deal, want de reis is vol gevaren en lang niet alle dieren halen de nieuwe bestemming.

Aanvalsplan

Deze verhalen geven ons een – bescheiden – inkijkje in het verborgen leven van kleine zoogdieren. Maar ze vertellen ons meer; Hun thema – het verlies van een veilig thuis voor dieren – is nog net zo actueel als toen de auteurs ze schreven in de jaren zeventig. Om de leefgebieden voor deze kleine dieren juist in het boerenland terug te brengen is het Deltaplan

Biodiversiteitherstel – een verbond van 95 natuurorganisaties, boeren, wetenschappers, banken en bedrijven – met een aanvalsplan Landschapselementen gekomen.

Door randen van graslanden en akkers in te planten met houtwallen, singels en hagen, en door langs sloten glooiende oevers, ruimte voor plassen en poeltjes te maken, breng je leven terug in het landschap buiten de bestaande natuurgebieden. Dat is het basisidee van het aanvalsplan. Als eenmaal de omstandigheden goed zijn, zullen planten en dieren zich er bijna vanzelf vestigen. Dat dat inderdaad zo werkt, zien we in de Ooijpolder bij Nijmegen. Op initiatief van de vereniging Nederlands Cultuurlandschap (VNC) kreeg de polder tien jaar geleden een opknapbeurt. Er is dertig kilometer aan landschapselementen (heggen, hagen, knotbomen, bloemenranden en glooiende slootkanten) aangelegd. Heel snel waren verdwenen planten en dieren terug in de polder van 500 hectare. Er leven bevers, otters, dassen, lepelaars en ooievaars, maar bedreigde soorten als kamsalamander, gouden sprinkhaan, veldleeuwerik, én wezel en hermelijn. Om van dit herstelde boerenland te kunnen genieten, zijn er wandel- en fietspaden aangelegd. De omvorming van de Ooijpolder is in nauwe samenwerking met boeren uitgevoerd; zij krijgen betaald voor het onderhoud van de landschapselementen. Het

ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit wilde destijds de VCN-aanpak in het hele land toepassen. Zover is het nooit gekomen, het bleef bij de Ooijpolder. Het Aanvalsplan Landschapselementen is een nieuwe kans om het boerenland alsnog te voorzien van nieuwe groene netwerken, waarin tal van diersoorten, zeker ook de kleine zoogdieren, weer een goed thuis vinden.

Donateursexcursie in het voorjaar van 2019 door de struweelrijke Oosterbuurt te Castricum. Foto Wim Sminia